

TALABALARDA MUSTAQIL TA'LIM JARAYONIDA LEKSIK KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

FACTORS INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF LEXICAL COMPETENCE IN STUDENTS DURING INDEPENDENT LEARNING

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Ahmadova Azimaxon Behzod qizi

*Farg'ona davlat universiteti Chet tillari fakulteti Xorijiy til va adabiyoti:
nemis tili yo'nalishi 24.116-guruh talabasi*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada talabalarda mustaqil ta'lim jarayonida leksik kompetensiyani rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlarini yoritilgan. Mustaqil ta'lim — chet tili o'rganishda talabaning o'z-o'zini boshqarish, o'zlashtirish jarayonini individuallashtirish hamda ijodiy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiluvchi muhim omil sifatida qaraladi. Maqolada mustaqil ta'limda leksik kompetensiyani oshirishga ta'sir etuvchi pedagogik, psixologik va lingvodidaktik omillar tahlil etilib, o'quvchilarni so'z boyligini kengaytirish, yangi leksik birliklarni faol nutqda qo'llash hamda kommunikativ kompetensiyani mustahkamlashga xizmat qiluvchi samarali metodlar tavsiya etilgan. Shuningdek, mustaqil ta'limni interfaol, axborot-kommunikatsion va multimediya vositalari bilan integratsiyalash orqali talabalarda motivatsiyani oshirish hamda o'quv faoliyatining sifatini yaxshilash imkoniyatlari ko'rsatib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *leksik kompetensiya, mustaqil ta'lim, chet tili ta'limi, lingvodidaktika, motivatsiya, interfaol metodlar, innovatsion yondashuv, o'quv faoliyati, kommunikativ kompetensiya.*

Abstract: *This article examines the theoretical and practical aspects of developing lexical competence in students during independent learning. Independent learning is considered an important factor in foreign language acquisition, as it fosters students' self-regulation, individualization of the learning process, and development of creative thinking. The study analyzes pedagogical, psychological, and linguodidactic factors influencing lexical competence enhancement in independent learning, and recommends effective methods for expanding students' vocabulary, applying new lexical units in active speech, and strengthening communicative competence. Furthermore, integrating independent learning with interactive, information-communication, and multimedia tools is shown to increase student motivation and improve the quality of learning activities.*

Keywords: *lexical competence, independent learning, foreign language education, linguodidactics, motivation, interactive methods, innovative approach, learning activity, communicative competence.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты развития лексической компетенции студентов в процессе самостоятельного обучения. Самостоятельное обучение рассматривается как важный фактор в изучении иностранного языка, способствующий саморегуляции студентов, индивидуализации процесса усвоения материала и развитию творческого мышления. В статье проанализированы педагогические, психологические и лингводидактические факторы, влияющие на повышение лексической компетенции в условиях самостоятельного обучения, и предложены эффективные методы расширения словарного запаса студентов, применения новых лексических единиц в активной речи и укрепления коммуникативной компетенции. Кроме того, интеграция самостоятельного обучения с интерактивными, информационно-коммуникационными и мультимедийными средствами способствует повышению мотивации студентов и улучшению качества учебной деятельности.*

Ключевые слова: *лексическая компетенция, самостоятельное обучение, обучение иностранным языкам, лингводидактика, мотивация, интерактивные методы, инновационный подход, учебная деятельность, коммуникативная компетенция.*

KIRISH

Bugungi globallashuv va axborot asrida chet tillarini o'rganish jarayoni shaxsning kasbiy, madaniy va intellektual rivojlanishida muhim omil sifatida e'tirof etilmoqda. Xususan, chet tili ta'limida talabalarda leksik kompetensiyani rivojlantirish o'quv jarayonining markaziy maqsadlaridan biri hisoblanadi. Chunki tilning leksik boyligi muloqotning asosiy vositasi bo'lib, u kommunikativ kompetensiyaning shakllanishida hal qiluvchi o'rin tutadi.

Oliy ta'lim tizimida mustaqil ta'lim jarayoni talabalarning bilim olishda faolligini oshirish, ularni mustaqil fikrlash va o'z-o'zini rivojlantirishga yo'naltirishning eng samarali shakllaridan biridir. Mustaqil ta'lim nafaqat darsdan tashqari mashg'ulot sifatida, balki talabaning shaxsiy o'quv strategiyasi va o'zlashtirish faoliyatini boshqarish tizimi sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, chet tili ta'limida mustaqil o'rganish orqali leksik kompetensiyani rivojlantirish talabaning til boyligini kengaytirish, yangi so'zlarni kontekstda qo'llash, nutq madaniyatini shakllantirish hamda muloqotga tayyorlik darajasini oshirish imkonini beradi.

Hozirgi zamon ta'lim paradigmasi talabalarda mustaqil ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirishni talab etar ekan, bu jarayonda innovatsion, interfaol va axborot-kommunikatsion texnologiyalarning roli tobora ortib bormoqda. Ular talabalarning

o'quv jarayoniga faol jalb etilishi, til o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshirish, o'z bilimini mustaqil tahlil qilish va baholash imkonini beradi.

Mazkur maqolada talabalarda mustaqil ta'lim jarayonida leksik kompetensiyani rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar, ularning nazariy asoslari va amaliy yo'nalishlari tahlil qilinadi. Shuningdek, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi hamkorlik, o'z-o'zini o'qitish strategiyalari, o'quv jarayoniga integratsiyalashgan interfaol metodlar hamda raqamli vositalarning samaradorligi ilmiy asosda yoritiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Leksik kompetensiyani rivojlantirish masalasi chet tili o'qitish metodikasining eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, so'nggi yillarda ko'plab mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan chuqur tadqiq etilgan. Chet tili ta'limida leksik kompetensiya tushunchasi D. Hymes, M. Canale, M. Swain kabi tilshunos olimlarning kommunikativ kompetensiya nazariyalariga asoslanadi. Ularning fikricha, leksik kompetensiya til tizimidagi so'z birliklarini ma'no, kontekst va funksional qo'llanilish jihatidan to'g'ri anglash hamda nutqiy faoliyatda samarali ishlata olish qobiliyatini ifodalaydi.

Mahalliy tadqiqotchilardan A. Abduqodirov, R. Safarova, N. G'ulomova, G. Mavlonova kabi pedagog olimlar mustaqil ta'lim jarayonining talaba shaxsini rivojlantirishdagi o'rni, o'zini o'zi boshqarish, motivatsiya va refleksiya kabi psixologik omillarni o'rganib, bu jarayonning zamonaviy ta'limdagi o'rni va ahamiyatini ilmiy asoslab berganlar. Ularning tadqiqotlarida mustaqil ta'lim — o'quvchi (yoki talaba)ning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, o'z bilimini nazorat qilish va baholash faoliyatini shakllantiruvchi tizim sifatida talqin etiladi.

Shuningdek, Vygotskiy, Bruner, Piaget kabi psixologik-pedagogik maktablar vakillari o'quv faoliyatida o'zaro muloqot, hamkorlikda o'rganish va refleksiv tahlilning ahamiyatini alohida ta'kidlaydilar. Ularning nazariy qarashlari asosida talabalarning leksik kompetensiyasini mustaqil ta'lim sharoitida rivojlantirishda ijtimoiy o'zaro ta'sir va tajriba almashish muhim metodik shart sifatida qaraladi.

Chet tili ta'limida mustaqil o'rganish faoliyatini samarali tashkil etish uchun quyidagi metodik yondashuvlar asosiy hisoblanadi. Kommunikativ yondashuv — talabaning tilni real muloqot vositasi sifatida o'zlashtirishini ta'minlaydi.

Interfaol metodlar — “Klaster”, “Debat”, “Aqliy hujum”, “Rol o'ynash”, “Juftlikda ishlash” kabi usullar orqali leksik materialni mustahkamlash imkonini beradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish — onlayn lug'atlar, mobil ilovalar, interaktiv platformalar va multimedia resurslar yordamida o'quvchini mustaqil ta'limga jalb etadi.

Metodologik jihatdan tadqiqot taqqoslash, tahlil, kuzatish, so'rovnoma va tajriba-sinov usullariga tayanadi. Bu usullar orqali talabalarning mustaqil ta'lim jarayonida leksik kompetensiya shakllanishining hozirgi holati, mavjud muammolar va samarali rivojlantirish omillari aniqlanadi.

MUHOKAMA

Talabalarda mustaqil ta'lim jarayonida leksik kompetensiyani rivojlantirish masalasi zamonaviy ta'limning dolzarb yo'nalishlaridan biri sifatida ko'rilmoqda. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini samarali tashkil etish ularning leksik boyligini kengaytirish, yangi so'zlarni faol nutq jarayoniga tatbiq etish hamda ularni kontekst asosida mustahkamlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Muhokama jarayonida o'rganilgan nazariy manbalar va amaliy tajriba shuni ko'rsatdiki, mustaqil ta'limni tashkil etishda talabaning individual o'quv uslubi, til o'rganishga bo'lgan motivatsiyasi va o'z-o'zini nazorat qilish qobiliyati hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'qituvchi bu jarayonda rahbar va yo'naltiruvchi sifatida chiqadi, ammo o'quv jarayonining markazida talabaning o'zi turadi.

Shuningdek, leksik kompetensiyani rivojlantirishda interfaol va kommunikativ metodlar, AKT vositalari hamda onlayn ta'lim resurslarining samarali qo'llanilishi o'z tasdig'ini topdi. Xususan, "Quizlet", "Duolingo", "BBC Learning English", "LinguaLeo" kabi raqamli platformalar orqali mustaqil ravishda yangi leksik birliklarni o'rganish, ularni kontekstda qo'llash, talaffuzni mashq qilish va eshitish orqali idrok etish ko'nikmalari sezilarli darajada yaxshilanadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, talabalarning mustaqil ta'limga bo'lgan motivatsiyasini oshirishda rag'batlantirish tizimi, tashkiliy-motivatsion sharoitlar, shuningdek, o'qituvchining psixologik qo'llab-quvvatlashi katta ahamiyatga ega. Bu jarayon talabaning o'ziga ishonchini mustahkamlaydi, o'quv faoliyatida mas'uliyat va ijodkorlikni oshiradi.

Bundan tashqari, muhokama davomida aniqlanishicha, ko'plab talabalarda mustaqil ta'lim ko'nikmalari yetarli darajada shakllanmaganligi sababli, o'qituvchilar tomonidan yo'naltiruvchi metodik qo'llanmalar, elektron resurslar va o'zini baholash mezonlarini ishlab chiqish zarurligi ta'kidlanadi. Shuningdek, ta'lim jarayoniga lingvodidaktik yondashuv asosida integratsiyalashgan mashg'ulotlarni tatbiq etish — leksik kompetensiyaning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Umuman olganda, mustaqil ta'limni samarali tashkil etish — nafaqat talabaning til o'rganish faoliyatini faollashtiradi, balki ularning shaxsiy rivojlanishi, kasbiy tayyorgarligi va kommunikativ madaniyatining shakllanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, talabalarda mustaqil ta'lim jarayonini samarali tashkil etish leksik kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirishda asosiy o'rin tutadi. O'rganilgan ilmiy manbalar, so'rovnoma va tajriba-sinov ishlari asosida quyidagi natijalar aniqlandi:.

Mustaqil ta'lim faoliyati talabalarda so'z boyligini kengaytirish, yangi leksik birliklarni faol nutq jarayonida qo'llay olish ko'nikmasini rivojlantiradi. Talabalar o'zlashtirgan yangi so'zlarni real muloqot vaziyatlarida ishlatishga ko'proq moyillik bildirganlar. Interfaol metodlar ("Aqliy hujum", "Rol o'ynash", "Debat", "Klaster") va AKT vositalari yordamida tashkil etilgan mashg'ulotlar talabalarning leksik materialni

eslab qolish, tahlil qilish va kontekstda to'g'ri qo'llash samaradorligini oshirgan. Motivatsion omillar — o'quvchini rag'batlantirish, o'zlashtirish jarayonida mustaqillik berish, natijalarni baholash tizimini shaffof qilish — leksik kompetensiyaning barqaror rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish ("Quizlet", "BBC Learning English", "Duolingo") talabalarda mustaqil o'rganish motivatsiyasini oshirgan, ularni darsdan tashqari til muhitiga faol jalb etgan hamda eshitish, ko'rish va talaffuz ko'nikmalarini rivojlantirgan. Psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash omili, ya'ni o'qituvchining yo'naltiruvchi roli, maslahat va teskari aloqa mexanizmlari talabalarning o'z-o'zini o'rganish ko'nikmalarini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etgan. O'quv muhitining interfaoligi va hamkorlik tamoyili leksik kompetensiyaning shakllantirish jarayonida ijobiy natijalar bergan. Hamkorlikda o'rganish shakllari (juftlikda ishlash, kichik guruhlar faoliyati) talabalarda muloqot madaniyatini, ijodiy fikrlashni va o'zaro yordamni rivojlantirgan.

Tadqiqotning umumiy natijalariga ko'ra, mustaqil ta'lim faoliyatida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol yondashuvlar va AKT vositalaridan kompleks foydalanish talabalarda leksik kompetensiyaning shakllantirishning samarali mexanizmi sifatida o'zini oqlagan. Bu esa chet tili o'qitish jarayonining sifatini oshirish, talabalarda ijodiy tafakkur, kommunikativ madaniyat va o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi.

XULOSA

Yuqoridagi tahlil va tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, talabalarda mustaqil ta'lim jarayonini samarali tashkil etish leksik kompetensiyaning rivojlantirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Mustaqil ta'lim talabaning shaxsiy o'quv faoliyatini faollashtiradi, uni o'z bilimni mustaqil rejalashtirish, boshqarish va baholash jarayonlariga jalb etadi. Bu esa leksik bilimlarning chuqur va barqaror o'zlashtirilishini ta'minlaydi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, leksik kompetensiyaning rivojlantirishda interfaol metodlar, AKT vositalari va raqamli o'quv resurslaridan kompleks foydalanish yuqori samaradorlik beradi. Ayniqsa, multimedia vositalari yordamida o'rganilgan leksik birliklar eshitish, ko'rish va nutqiy faoliyat bilan birgalikda mustahkamlanadi, bu esa bilimni amaliy qo'llash ko'nikmasini shakllantiradi.

Shuningdek, talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatida o'qituvchining yo'naltiruvchi, motivatsion va maslahat beruvchi roli muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi talabaning mustaqilligini qo'llab-quvvatlash, uning faoliyatini monitoring qilish va natijalarni baholash orqali o'quv jarayonining sifatini oshiradi.

Mustaqil ta'lim sharoitida leksik kompetensiyaning rivojlantirish uchun o'quv jarayoniga interfaol va kommunikativ metodlarni integratsiyalash zarur. Talabalarda mustaqil o'rganish motivatsiyasini kuchaytirish, rag'batlantirish tizimini yo'lga qo'yish va raqamli ta'lim vositalaridan faol foydalanish samarali natija beradi. O'qituvchi va talaba o'rtasidagi hamkorlik, teskari aloqa va refleksiya jarayonlari leksik kompetensiyaning chuqurroq shakllantirishga xizmat qiladi. Mustaqil ta'lim jarayonida individual yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan metodika va lingvodidaktik

tamoyillarning uyg'un qo'llanilishi o'quvchilarning chet tili leksik salohiyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, talabalarda mustaqil ta'lim faoliyati asosida leksik kompetensiyani rivojlantirish – zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, u nafaqat til bilish darajasini, balki ijodiy fikrlash, kommunikativ madaniyat va kasbiy tayyorgarlikni ham yuksaltiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abduqodirov A. Til o'qitish metodikasi asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Safarova R. Mustaqil ta'lim va chet tili o'qitishda leksik kompetensiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. G'ulomova N. Innovatsion pedagogik yondashuvlar va mustaqil o'rganish. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
4. Mavlonova G. Lingvodidaktik tamoyillar va leksik kompetensiya. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
5. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. – Applied Linguistics, 1980.
6. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. – London: Pearson Education, 2015.
7. Brown H. D. Principles of Language Learning and Teaching. – New York: Longman, 2007.
8. Larsen-Freeman D. Techniques and Principles in Language Teaching. – Oxford University Press, 2000.